

Nr 17.

Ankom till riksdagens kansli den 22 mars 1946 kl. 7 fm.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom, m. m.

Genom en den 1 mars 1946 dagtecknad proposition, nr 111, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under återopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till

- 1) lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom; samt
- 2) lag angående ändrad lydelse av 15 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk.

Beträffande de skäl som anförts till stöd för de framlagda förslagen får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till propositionen.

Inledning.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 12 maj 1944 tillkallades såsom utredningsmän för att verkställa utredning rörande ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk f. d. häradshövdingen N. Wihlborg, tillika ordförande, ledamoten av riksdagens första kammare O. L. Tjällgren i Multrå, ledamöterna av riksdagens andra kammare J. A. Andersson i Tungelsta, K. A. M. Andersson i Löbbo, S. Janson i Frändesta och G. K. Hellbacken i Gräsberg, lantbrukaren A. Nilsson i Steneberg samt hypoteksdirektören N. J. Falk i Lund. Sedan i augusti 1945 till utredningsmännen från jordbruksdepartementet överlämnats åtskilliga till departementet under en följd av år inkomna handlingar angående vanhävd å Bogesunds fideikommisssegendom i Östra Ryds socken i Stockholms län, ha utredningsmännen den 28 december 1945 framlagt en promemoria angående lagstiftning om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom. Vid promemorian har fogats en redogörelse för innehållet i nämnda handlingar och för iakttagelser i fråga om förhållandena å Bogesunds fideikommisssegendom som utredningsmännen gjort vid besök därstädes den 17, den 18 och den 20 augusti 1945 ävensom beträffande en del andra egendomen berörande omständigheter. Denna redogörelse har såsom bilaga fogats till propositionen.

Över promemorian ha yttranden avgivits av statskontoret, justitiekanslers-ämbetet, lantbruksstyrelsen, domänstyrelsen, egnahemsstyrelsen, skogsstyrelsen, riksantikvarieämbetet, samtliga länsstyrelser, jordbrukskommissioner och hushållningssälls-kaps förvaltningsutskott samt Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet landsbygdens folk. Länsstyrelsen i Örebro län har överlämnat av länsstyrelsen införskaffade yttranden från överlantmätaren i länet samt domänintendenten i Stockholms, Uppsala, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs och Örebro län.

Gällande bestämmelser.

Den före antagandet av lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk gällande uppsiktslagstiftningen utgjorde ett komplement till den sociala arrendelagstiftningen. Den avsåg ett ingripande mot vanhävd allenast i fråga om sådana jordbruk, där vanhävd kunde befaras uppkomma till följd av jordägarens ovillighet att underordna sig de skärpta arrendebestämmelser som den sociala arrendelagstiftningen innebar. Härav följde också att uppsiktslagen icke erhöi större räckvidd än som motsvarade tillämpningsområdet för sagda arrendelagstiftning.

1942 års vanhävdslag, vilken trädde i kraft den 1 juli 1942 och gäller till och med den 30 juni 1947, har däremot erhållit i det närmaste generell giltighet. Enligt densamma skall beträffande varje brukningsdel, som innehåller odlad jord till en vidd överstigande ett hektar, uppsikt hållas över att brukningsdelen ej vanhävdas vare sig därigenom att jorden så vanskötes att dess avkastningsförmåga äventyras eller, fränsett vissa undantagsfall, därigenom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. (1 §.)

För avhjälpande av vanhävd är ägaren av brukningsdelen ansvarig med den inskränkning likväl att, om brukningsdelen brukas av annan än ägaren, ansvarigheten för avhjälpande av vanhävd av jorden åvilar brukaren. (3 §.) Finnes i sistnämnda fall brukaren vara på grund av medellöshet eller annan giltig orsak urståndsatt att avhjälpa vanhävden, kommer ansvarigheten att subsidiärt åvila ägaren. (8 §.)

Den i lagen föreskrivna uppsikten utövas, liksom förhållandet var enligt tidigare lagstiftning, av för varje hushållningssälls-kaps verksamhetsområde tillsatta jordbrukskommissioner. (4 §.)

I fråga om förfarandet vid behandling av vanhävdsärenden gälla följande regler.

Då på grund av inkommen anmälan eller eljest jordbrukskommission finner skälig anledning antaga att å brukningsdel förekommer vanhävd, skall kommissionen på sätt den finner lämpligt verkställa utredning i saken. Sådan utredning kan verkställas genom att kommissionen hos länsstyrelsen gör framställning om syn å brukningsdelen av tre gode män. Om den för vanhävden ansvarige påkallar syn, skall sådan alltid hållas. (5 §.) För den händelse jordbrukskommissionen efter överbägande av den utredning som kan ha före-

bragts finner att å brukningsdelen föreligger vanhävd, skall kommissionen omedelbart söka med den som är ansvarig för avhjälpande av vanhävden träffa skriftlig överenskommelse, varigenom han åtager sig att inom viss tid vidtaga erforderliga åtgärder till vanhävdens avhjälpande. I överenskommelsen skola angivas de särskilda åtgärder som skola vidtagas och i fråga om varje särskild åtgärd utsättas tid inom vilken åtgärden skall vara verkställd. Tiden bör i allmänhet bestämmas till högst två år men kan, då så anses oundgängligen erforderligt, utsträckas till fyra år. Tillika kan i överenskommelsen fastställas vite, dock högst 500 kronor, för underlåtenhet att fullgöra överenskommelsen. Kan överenskommelse ej träffas eller fullgöres ej gjort åtagande, skall kommissionen utan dröjsmål anmäla förhållandet till länsstyrelsen och därvid angiva de åtgärder som kommissionen finner nödiga för vanhävdens avhjälpande. (6 §.) Har sådan anmälan skett, skall länsstyrelsen höra den för vanhävden ansvarige samt, om denne påkallar syn och sådan icke tidigare hållits eller länsstyrelsen eljest finner anledning därtill, förordna om syn. Länsstyrelsen skall därefter föreskriva de åtgärder som erfordras för vanhävdens avhjälpande samt förelägga den, som är därför ansvarig, för en var av åtgärderna viss tid inom vilken åtgärden skall vara verkställd. Tiden bestämmas i enlighet med vad förut sagts. Har i överenskommelse med jordbrukskommissionen fastställts vite, kan länsstyrelsen om skäl därtill förelägga utdöma vitet. Försittes tid som nu nämnts, äger länsstyrelsen på yrkande av jordbrukskommissionen giva det nya föreläggande i fråga om vanhävdens avhjälpande som med avseende å brukningsdelens skick då kan finnas erforderligt. Vid meddelande av föreläggande äger länsstyrelsen fastställa vite för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse ävensom fälla till sådant vite. (7 §.) Då det för sådd eller skörd å brukningsdel finnes oundgängligen nödvändigt, kan länsstyrelsen efter anmälan av jordbrukskommissionen förordna att för nämnda ändamål nödig åtgärd skall verkställas genom kommissionens försorg. Kostnaden för åtgärden skall förskjutras av allmänna medel och slutligen gäldas av brukaren. (9 §.)

Utredningsmännens förslag.

Utredningsmännens förslag innebär i huvudsak följande.

För att sådana vanhävdsfall, som icke kunna läggas till rätta med tillämpning av 1942 års vanhävdslag, skola kunna åtkommas skall jordbruksegendom kunna tvångsinlösas till kronan. Såsom förutsättning härför skall gälla, att enligt verkställd utredning jordbruksegendomen i dess helhet eller till väsentlig del blivit utsatt för synnerligen grov vanhävd samt att det med hänsyn till vanhävdens omfattning eller av annan grund anses erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag. Förordnande om tvångsinlösen skall meddelas av Kungl. Maj:t och bör omfatta jordbruksjorden med nödiga byggnader jämte till egendomen hörande skogsmark ävensom, därest på grund av sär-

skilda omständigheter anledning därtill kan anses föreligga, vad i övrigt hör till egendomen. Fråga om tvångsinlösen bör kunna väckas av vederbörande länsstyrelse eller jordbrukskommission. Innan frågan väckes, skall utredning vara förebragt om de förhållanden, som kunna vara av betydelse för frågans bedömande. I övrigt skola i avseende å tvångsinlösen i tillämpliga delar gälla bestämmelserna i lagen den 12 maj 1917 om expropriation. Den föreslagna lagstiftningen bör äga giltighet allenast så länge 1942 års vanhävdslag gäller.

Såsom allmän motivering till sitt förslag ha utredningsmännen anfört, att 1942 års vanhävdslag befunnits brista i effektivitet och att det redan nu, innan vanhävdsförslaget i dess helhet kunnat behandlas, vore erforderligt att vanhävdslagstiftningen skärptes i en eller annan form så att möjlighet erhöles att komma till rätta även med sådana vanhävdsfall som icke kunde med tillräcklig verkan och i allt fall icke med tillräcklig snabbhet åtkommas med användande av 1942 års vanhävdslag. Utredningsmännen ha förklarat sig härvid avse sådana fall som i det allmänna medvetandet framstode såsom särskilt stötande, nämligen de synnerligen grova vanhävdsfallen då ingen som helst godvillig medverkan från den för vanhävdsavhjälpande ansvarige vore att förvänta. En skärpning av vanhävdslagstiftningen vore enligt utredningsmännens uppfattning erforderlig i all synnerhet såvitt anginge större jordbruksegendomar, som utsattes för en mera omfattande vanhävd, såsom förhållandet vore exempelvis med Bogesunds fideikommisssegendom. Med vanhävden å mindre gårdar, även om den vore av grov beskaffenhet, syntes man i allmänhet kunna komma till rätta med användande av de medel som 1942 års vanhävdslag erbjöde. Utredningsmännen ha härom anfört ytterligare följande.

Med de ändringar i uppsiktslagstiftningen, som genomfördes i och med antagandet av lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk, avsågs, förutom en av hänsyn till folkförsörjningen betingad utvidgning av lagstiftningens tillämplighetsområde, även en förenkling och effektivisering av själva förfarandet beträffande behandlingen av vanhävdsärenden. I detta hänseende föreskrives sålunda genom 1942 års lag att vanhävdsärendena, för den händelse överenskommelse angående vanhävdsavhjälpande ej kan träffas med den för vanhävden ansvarige, skola behandlas icke, såsom enligt förut gällande lag var bestämt, av domstol utan av vederbörande länsstyrelse, som skall äga föreskriva de åtgärder som erfordras för vanhävdsavhjälpande och förelägga viss tid därför, varvid länsstyrelsen också äger fastställa vite för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse ävensom fälla till sådant vite. Genom de befogenheter, som sålunda lämnades länsstyrelserna, hoppades man kunna komma till rätta med vanhävdsfallen på ett enklare och snabbare sätt än vad förut varit förhållandet då desamma skulle behandlas i vanlig domstolsordning.

Ehuruväl det material för bedömande av verkningarna av 1942 års lag som utredningsmännen införskaffat ännu icke kunnat fullständigt bearbetas, torde man dock redan nu kunna utsäga att de förhoppningar som hystes beträffande den nya vanhävdslagstiftningens effektivitet icke i allo gått i uppfyllelse. Från en del håll, bland annat från flera jordbrukskommissioner, ha också till utredningsmännen framförts anmärkningar om att den gäl-

lande vanhävdslagen brister i effektivitet. I avseende härå har det framhållits att, därest den för vanhävden ansvarige visar ovillighet att biträda vid vanhävdens avhjälpande, det ej kan undvikas att åtskillig tid förlöper innan jordbrukskommissionen erhåller länsstyrelsens beslut, varigenom den skyldige vid vite förelägges att vidtaga nödiga åtgärder för vanhävdens avhjälpande. En viss tendens har även visat sig att vid träffande av överenskommelse eller meddelande av föreskrift om vanhävdens avhjälpande fastställa tiden för åtgärds vidtagande till den enligt vanhävdslagen högst tillåtna eller fyra år, varigenom stundom hävdens återställande onödigt uppskjutits. De viten som fastställts ha vidare ofta till sitt belopp ej stått i rimlig proportion till de kostnader som varit förenade med de föreskrivna åtgärderna för vanhävdens avhjälpande, ett förhållande som helt naturligt inbjudit vederbörande till att underlåta att ställa sig föreläggandet till efterrättelse. Genom att även i sådana mål, där myndigheterna varit ense om att grov vanhävд förelegat, överklaga länsstyrelsens beslut har en tredskande part haft möjlighet att få det slutliga avgörandet uppskjutet ett år eller än längre tid med ytterligare påföljd att tiden för vanhävdens avhjälpande framflyttats. Det torde överhuvudtaget kunna fastslås att jordbrukskommissionen gentemot en jordägare eller en brukare, som aldrig kan förmås till godvillig överenskommelse och som överklagar varje föreläggande eller utdömande av vite, är urständssatt att inom rimlig tid få rättelse till stånd. Så mycket betänkligare är detta som ovilligheten att medverka till avhjälpande av vanhävд i all synnerhet framträder i de fall då vanhävden är av grövre art. Under tiden griper vanhävden allt vidare kring sig, fastighetens tillstånd försämras allt mera och det rena förfallet kan befaras inträda redan innan ens ett slutgiltigt föreläggande att avhjälpa vanhävden föreligger. Och ingalunda är det alltid visst att, sedan det slutgiltiga föreläggandet meddelats, detsamma skall leda till det avsedda resultatet. Snarare kan man mer än en gång förvänta att den mot vilken föreläggandet riktats fortfarande skall visa samma motvilja att avhjälpa vanhävden som den han tidigare ådagalagt. Ett även aldrig så kraftigt vite kan icke utan vidare antagas vara ägnat att framtvunga de åtgärder som befunnits erforderliga för vanhävdens avhjälpande.

Vad nu sagts om den bristande effektiviteten hos 1942 års vanhävдslag gäller i särskilt hög grad, då vanhävden omfattar en större jordbruksegendom. Det kan visserligen sägas att de fall äro få då en jordbruksegendom av större omfattning utsättes för synnerligen grov vanhävд — för att så skall anses vara förhållandet måste helt visst vanhävden gälla en mera väsentlig del av egendomen. Härvidlag torde dock antalet fall icke få vara det utslagsgivande. Vad som är av vikt är att vanhävдslagstiftningen utformas sålunda, att den giver det allmänna medel i sin hand att, då vanhävд föreligger, ingripa på ett sätt som icke i någon mån lämnar rum för ett kringgående eller ett motarbetande av lagstiftningen.

I fråga om sättet för genomförande av en dylik skärpning av vanhävдslagstiftningen ha utredningsmännen övervägt olika möjligheter. Utredningsmännen ha diskuterat, om en skärpning kunde ske genom sådan ändring av 1942 års vanhävдslag att länsstyrelse erhöle befogenhet att vid fall av synnerligen grov vanhävд efter anmälan av jordbrukskommissionen förordna att för vanhävdens avhjälpande nödig åtgärd finge verkställas genom kommissionens försorg, varvid kostnaden för åtgärden skulle förskjutas av allmänna medel och slutligen gäldas av den som hade ansvaret för vanhävden. Vidare ha utredningsmännen såsom en annan tänkbar utväg för åstadkommande av en skärpning av ifrågavarande

lag upptagit tvångsförvaltning genom en syssloman, vilken skulle äga att vidtaga alla för vanhävdens avhjälpande erforderliga åtgärder, varvid tvångsförvaltningen skulle fortfara till dess fastigheten vore satt i tillfredsställande skick. Under tiden skulle ägaren av fastigheten vara skild från all befattning med densamma. Ytterligare ha utredningsmännen övervägt, huruvida det icke skulle kunna föreskrivas, att om jordägaren visat uppenbar tredska att fullgöra meddelat föreläggande om avhjälpande av synnerligen grov vanhävd, fastigheten skulle under vissa betingelser försäljas genom överexekutors försorg. Emellertid ha utredningsmännen funnit, att ingen av de nu nämnda utvägarna vore framkomlig.

Enligt utredningsmännens förmenande kunde en tillfredsställande lösning av ifrågasatt problem icke vinnas med mindre den vanhävdade egendomen överfördes i det allmännas, i detta fall statens ägo. Därest så skedde, hade man anledning antaga att från statens sida allt skulle göras för att den vanhävd, som föranlett att staten funnit sig böra övertaga egendomen, skulle bli avhjälpd så fort omständigheterna det medgäve, varjämte det utan vidare kunde förutsättas att egendomen av staten ej överlättes till annan än den som vore väl skickad att övertaga brukningen. Överginge egendomen i statens ägo, komme domänstyrelsen att övertaga förvaltningen av densamma efter samma grunder som gällde för all annan under domänstyrelsens förvaltning stående jordbruksegendom. Den sålunda föreslagna skärpningen av vanhävdslagstiftningen innebure i själva verket en tillämpning av expropriationsinstitutet å sådana egendommar som blivit utsatta för synnerligen grov vanhävd.

Rörande den ifrågasatta lagstiftningens närmare utformande ha utredningsmännen anfört.

Utredningsmännen ha övervägt om ej det riktigaste vore, att bestämmelserna om skärpning av vanhävdslagstiftningen intoges i 1942 års lag om åtgärder mot vanhävd av jordbruk. Som dock denna lag är föremål för omarbetning i dess helhet, har det icke funnits lämpligt att till densamma göra ett tillägg av så genomgripande art som det varom nu är fråga. Däremot vore det måhända naturligt, då det är avsett att expropriationsinstitutet eller, vilket är detsamma, tvångsinlösen skall komma till användning, företaga sådan ändring av lagen den 12 maj 1917 om expropriation, att densamma bleve tillämplig även i de fall som nu avses. Det är emellertid utredningsmännens mening att frågan om skärpning av vanhävdslagstiftningen skall bli föremål för ytterligare begrundande i samband med den fortsatta behandlingen av vanhävdsstöpsmålet i hela dess vidd och att följaktligen de skärpningsregler som nu föreslås skola äga giltighet allenast intill dess den väntade nya vanhävdslagstiftningen träder i kraft. Då ett införande i expropriationslagen av bestämmelser av provisorisk art ej synes lämpligt, har det ansetts att lagstiftningen i fråga bör ske genom en särskild lag.

Med hänsyn till vad sålunda anförts ha utredningsmännen uppgjort förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom. Då denna lag av utredningsmännen avsetts utgöra ett komplement till 1942 års vanhävdslag, ha utredningsmännen funnit det erforderligt, att i sistnämnda lag intoges en hänvisning till den nya lagen.

Såsom förutsättningar för den ifrågasatta lagstiftningens tillämpning ha utredningsmännen upptagit, att jordbruks-egendom i dess helhet eller till väsentlig del blivit utsatt för synnerligen grov vanhävd och att det med hänsyn till vanhävdens omfattning eller av annan grund anses erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävdens vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag. Härom ha utredningsmännen anfört.

I första hand bör för lagens tillämpning fordras, att den ifrågavarande jordbruks-egendomen är utsatt för synnerligen grov vanhävd och att denna vanhävd gäller egendomen i dess helhet eller en väsentlig del därav. Vad som med synnerligen grov vanhävd skall förstås torde i det särskilda fallet utan större svårigheter kunna avgöras, helst med hänsyn därtill att det förutsättes att vanhävdens skall omfatta om också ej hela egendomen så dock i varje fall en väsentlig del därav. Att anmärkningar även av svårare art kunna framställas mot det tillstånd, vari någon av de å egendomen befintliga för jordbruket nödiga byggnaderna eller något av egendomens åkerskiften befinner sig, utgör ej tillräcklig förutsättning för lagens tillämpning å egendomen, utan den synnerligen grova vanhävdens skall gälla en större del av byggnadsbeståndet eller en mera avsevärd del av den odlade jorden. Föreligger synnerligen grov vanhävd i båda dessa hänseenden är helt naturligt förutsättning för lagens tillämpning i än högre grad för handen. Det bör i detta sammanhang nämnas att då utredningsmännen använt ordet »jordbruks-egendom» och ej »jordbruksfastighet» eller i överensstämmelse med 1942 års vanhävdslag »brukningsdel», detta skett för framhävande att om fråga väckes om tvångsinlösen av en jordbruks-egendom, som består av flera kameralt eller lantmäteritekniskt skilda fastigheter, föreskrift om tvångsinlösen av egendomen i dess helhet bör, blott förutsättningarna i övrigt äro för handen, kunna meddelas även om det ej kan påvisas att synnerligen grov vanhävd föreligger beträffande samtliga de i egendomen ingående fastigheterna.

Såsom en ytterligare förutsättning för att tvångsinlösen av en vanhävdad jordbruks-egendom skall kunna ske bör uppställas, att det med hänsyn till vanhävdens omfattning eller av annan grund anses erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävdens vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag. Härmed åsyftas såväl att redan träffad överenskommelse enligt 6 § eller meddelat föreläggande enligt 7 § berörda lag ej lett till avsett resultat som ock att det anses utsiktslöst att ens försöka att få till stånd överenskommelse eller föreläggande eller att fortsätta med ett till äventyrs inlett vanhävdsförfarande enligt vanhävdslagen. Då utredningsmännen använt uttrycket vanhävdens omfattning, har avsetts, att lagen, om ej »annan grund» kan åberopas, må komma i tillämpning endast i fråga om större jordbruks-egendomar, som i sin helhet eller till väsentlig del utsatts för synnerligen grov vanhävd. Att även i dessa fall ytterligare skäl för lagens tillämpning kunna åberopas, såsom att jordägare visat motvilja mot att medverka till vanhävdens avhjälpande, är givetvis ej uteslutet. Sådan motvilja är lätt påvisbar just då vanhävdens är av större omfattning. Mot tillämpning av lagen även å mindre jordbruks-egendomar, som utsatts för vanhävd i sådan utsträckning som nyss nämnts, möter visserligen enligt den föreslagna avfattningen intet hinder. Då emellertid i sådant fall omfattningen i och för sig av vanhävdens icke kan åberopas såsom skäl för tvångsinlösen, erfordras här alltid en annan grund för lagens tillämpning. Vilken grund som sålunda må kunna åberopas får avgöras i det särskilda fallet. Det bör dock framhållas att fråga om tvångsinlösen av en vanhävdad mindre jordbruks-egendom ej må

anses aktuell förr än den väg till vanhävdens avhjälpande som nu gällande vanhävdslagstiftning utstakar blivit beträdd utan att avsett resultat vunnits. Då fråga är om en större jordbruksegendom bör detta däremot icke vara erforderligt utan kan utredning angående förutsättningarna för lagens tillämpning ske jämväl i annan ordning. Om en egendom skall anses vara större eller mindre är en fråga som också får avgöras från fall till fall under beaktande av alla de omständigheter som äro bestämmande för lagens tillämplighet. Att lagen icke kan vinna tillämpning å en brukningsdel som icke innehåller odlad jord till en vidd överstigande ett hektar följer av att lagen utgör ett komplement till 1942 års vanhävdslag, därvid dock är att märka att om en sådan brukningsdel utgör en del av en jordbruksegendom hinder naturligtvis icke möter mot att ett beslut om tvångsinlösen av egendomen i övrigt kan omfatta även den särskilda mindre brukningsdelen.

I fråga om den myndighet åt vilken avgörandet av frågor om tvångsinlösen bör anförtros ha utredningsmännen anfört, att det i enlighet med vad som gällde beträffande medgivande till expropriation, syntes böra ankomma på Kungl. Maj:t att meddela föreskrift om tvångsinlösen. Enligt utredningsmännens mening borde frågor om tvångsinlösen icke prövas och avgöras av domstol dels enär detta icke skulle stå i överensstämmelse vare sig med expropriationslagen eller med nu gällande vanhävdslag, enligt vilken administrativ behandling av vanhävsärendena fullt genomförts, och dels enär ett domstolsförfarande skulle till men för den föreslagna lagens effektivitet taga allt för lång tid i anspråk.

Rörande den omfattning ett beslut om tvångsinlösen må erhålla ha utredningsmännen anfört.

I första hand bör tvångsinlösen kunna ske av den odlade jorden och därtill hörande byggnader, men därjämte bör efter Kungl. Maj:ts bestämmande tvångsinlösen kunna ske ej blott av den till egendomen hörande jordbruksjord som icke blivit odlad, såsom naturlig ängs- och hagmark, samt egendomens skogsmark, utan även, därest på grund av särskilda omständigheter anledning därtill kan anses föreligga, vad i övrigt till egendomen hör, såsom exempelvis å egendomen befintliga byggnader eller andra anläggningar, som icke äro nödiga för eller ha samband med jordbruket. Att tvångsinlösenbeslutet må avse även ett eventuellt å egendomen befintligt område, på vilket jordägaren eller andra tillhöriga sommarvillor anlagts, bör icke vara uteslutet. De särskilda omständigheter som i enlighet med vad nyss nämnts kunna motivera en sådan vidgad tillämpning av tvångsinlöseninstitutet som icke grundar sig å de rena jordbrukshänsynen kunna vara av skiftande art. Det synes i varje fall böra fordras att det som skall tvångsinlösas utöver vad som hör till jordbruket skall ha sådant samband med egendomen i övrigt, att dess avskiljande från denna ej kan anses lämpligt.

Initiativ till tvångsinlösen bör enligt utredningsmännens förslag kunna efter verkställd utredning tagas av vederbörande jordbrukskommission eller länsstyrelse. Härom ha utredningsmännen anfört i huvudsak följande.

Då den uppsikt över jordbruket, som är föreskriven i 1942 års vanhävdslag, skall utövas av jordbrukskommissionerna, är det naturligt att initiativet till användande i visst fall av det ytterligare instrument till avhjälpande av vanhävd, som den föreslagna lagen om tvångsinlösen innebär, skall då så

befinnes påkallat tagas av vederbörande jordbrukskommission, som torde sitta inne med den största möjligheten att bedöma om förutsättningar för lagens tillämpning äro för handen. Men härjämte bör sådant initiativ kunna tagas även av vederbörande länsstyrelse ej blott då vanhävdsfrågan hänskjutits till dess prövning i enlighet med bestämmelserna i 6 och 7 §§ vanhävdslagen utan även då länsstyrelsen eljest finner anledning föreligga för tillämpning av tvångsinlösningsinstitutet. Framställning till Kungl. Maj:t om tvångsinlösen av viss jordbruksegendom bör icke göras förrän fullständig utredning föreligger, som kan bilda grundval för prövning av framställningen. Att dock utredningen senare om så finnes nödigt kan kompletteras är utan vidare klart.

Beträffande förfarandet vid tvångsinlösen och vad därmed äger samband ha utredningsmännen anfört, att i tillämpliga delar samma regler borde gälla som för expropriation i enlighet med bestämmelserna i lagen den 12 maj 1917 om expropriation. Utredningsmännen ha härom anfört.

I lagen bör intagas föreskrift om att bestämmelserna i expropriationslagen i tillämpliga delar skola gälla i avseende å tvångsinlösen. En dylik föreskrift innebär i första hand, att för egendom som tvångsinlöses skall av kronan erläggas löseskilling motsvarande egendomens fulla värde och vidare att denna löseskilling, där överenskommelse om densamma ej kan träffas, skall bestämmas av expropriationsnämnd. Härigenom torde den säkraste garanti vara given för att den, vars egendom tvångsinlöses, varder till fullo ersatt för värdet av egendomen i hans hand, därvid dock hänsyn bör tagas till egendomens vanhävddade tillstånd. Vad nyss sagts äger motsvarande tillämpning beträffande särskild rätt till den egendom som skall avstås där ej sådan rätt jämlikt utfästelse av kronan lämnas orubbad. Det förutsättes att Kungl. Maj:t, då föreskrift om tvångsinlösen meddelas, uppdrager åt justitiekanslersämbetet att vidtaga erforderliga åtgärder för tvångsinlösenmålets instämmande till och bevakande vid domstol i överensstämmelse med vad som gäller för den som vunnit rätt till expropriation.

Utredningsmännen ha förklarat, att spörsmålet om tvångsinlösen av vanhävddad jordbruksegendom komme att göras till föremål för förnyad omprövning i samband med den fortsatta utredningen om den nya lagstiftning om uppsikt å jordbruk, som vore avsedd att träda i kraft den 1 juli 1947. Med hänsyn härtill syntes åt den nu föreslagna lagen böra givas giltighet endast till och med den 30 juni 1947. Detta innebure att fråga om tvångsinlösen icke finge väckas hos Kungl. Maj:t efter sistnämnda dag. Hade åter fråga om tvångsinlösen av viss jordbruksegendom väckts före den 1 juli 1947 men ej hunnit dessförrinnan slutbehandlas, borde lagen, intill dess så skett, beträffande den avsedda egendomen äga giltighet även efter den 30 juni 1947. I överensstämmelse härmed borde övergångsbestämmelserna till lagen enligt utredningsmännens mening avfattas.

Yttrandena.

Utredningsmännens förslag har i princip tillstyrkts eller lämnats utan erinran i flertalet av de avgivna yttrandena. Avstyrkande uttalanden ha gjorts av allenast länsstyrelserna i Blekinge och Älvsborgs län, samma läns ävensom Kalmar, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro och Kopparbergs läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott samt jordbrukskommissionerna i Kalmar läns södra, Älvsborgs läns södra och Västerbottens läns hushållningssällskaps verksamhetsområden. Såsom skäl till avstyrkandet har huvudsakligen åberopats antingen att vad till stöd för förslaget andragits icke syntes motivera att detsamma lades till grund för lagstiftning i ämnet eller att en lagstiftning av så genomgripande principiell innebörd som det av utredningsmännen framlagda förslaget icke syntes erforderlig för den korta tid som återstode till dess helt ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk utfärdades. Även i några av de yttranden, vari lagstiftningen i princip tillstyrkts, ha erinringar i vissa hänseenden framställts mot den utformning förslaget erhållit. Justitiekanslersämbetet har i sitt yttrande uttalat sig endast om förslaget att ämbetet skulle ha att vidtaga erforderliga åtgärder för tvångsinlösenmålens instämmande till och bevakande vid domstol, mot vilket förslag ämbetet förklarar sig intet ha att erinra. En redogörelse för det närmare innehållet i yttrandena lämnas å s. 15—25 i propositionen.

Departementschefen.

Föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, har i propositionen anført:

»Den provisoriska lagstiftning rörande åtgärder mot vanhävd av jord som tillkom år 1942 har till syfte att giva myndigheterna större och förbättrade möjligheter att ingripa mot vanhävd. Såsom framgår av flertalet yttranden från länsstyrelser och jordbrukskommissioner synes emellertid 1942 års lagstiftning icke under alla förhållanden erbjuda tillräckliga möjligheter att få redan inträdd vanhävd avhjälpt. Myndigheterna torde sålunda understundom ha svårigheter att gentemot jordägare eller brukare, som icke kunna förmås till godvillig överenskommelse och som på alla sätt söka tredskas mot givna förelägganden, få till stånd rättelse i fråga om vanhävden. I vissa fall torde vitesförfarandet icke vara ett tillräckligt effektivt medel för att framtinga ett avhjälpande av vanhävden inom rimlig tid. Vad nu anförts gäller såsom utredningsmännen framhållit i särskilt hög grad, då vanhävden omfattar en större jordbruksegendom. Ett typiskt sådant fall utgör Bogesunds fideikommisssegendom i Östra Ryds socken av Stockholms län. Såvitt framgår av den av utredningsmännen upprättade redogörelsen för förhållandena på denna egendom, befinner sig egendomen i ett tillstånd av höggradig vanhävd och förfall, ett förhållande, som varit rådande under en lång följd av år och som kan förväntas komma att ytterligare förvärras,

därest icke kraftiga åtgärder mot vanhävdens skyndsamt vidtagas. Ingripande har i viss mån redan skett med anlitande av de möjligheter som 1942 års lag erbjuder men dessa åtgärder ha uppenbarligen icke åstadkommit någon påtaglig förbättring av egendomens tillstånd. Ytterligare åtgärder synas därför vara påkallade. Givet är, att de fall äro förhållandevis få, då en jordbruksegendom av större omfattning utsättes för synnerligen grov vanhävd. Härvidlag bör emellertid såsom utredningsmännen framhållit antalet fall icke få vara det utslagsgivande. Det måste för det allmänna rättsmedvetandet framstå såsom stötande, att — trots förefintligheten av en vanhävdslagstiftning — jordbruksegendomar skola kunna utsättas för den mest uppenbara vanhävd och misskötsel utan att statsmakterna äga möjligheter att få till stånd en rättelse i förhållandena. Enligt min mening bör därför vanhävdslagstiftningen ha den utformningen, att den giver statsmakterna medel i händerna att vid vanhävd av synnerligen grov beskaffenhet ingripa på ett sådant sätt, att en tredskande jordägare eller brukare icke kan kringgå eller sätta lagstiftningen ur kraft. Med hänsyn till det anförda finner jag det erforderligt att ifrågavarande lagstiftning skärpes för att förhindra missförhållanden av nu antydd art.

I några av de avgivna yttrandena har uttalats, att en dylik partiell översyn av lagstiftningen lämpligen kunde uppskjutas i avvidan på den fullständiga revision av vanhävdslagstiftningen, varom utredning pågår. Det synes emellertid, såsom ock jordbrukskommissionen i Stockholms län och stad framhållit, nödvändigt att förekommande fall av grov och omfattande vanhävd göras till föremål för ett omedelbart ingripande. Jag finner mig därför böra förorda att en skärpning av vanhävdslagstiftningen snarast kommer till stånd.

I fråga om det sätt, varpå en dylik skärpning bör genomföras, ha utredningsmännen övervägt olika möjligheter och därvid funnit att en tillfredsställande lösning av ifrågavarande problem icke kunde vinnas med mindre den vanhävdade egendomen överfördes i det allmännas ägo. Att de rådande missförhållandena, vilka särskilt kommit till synes i fråga om större jordbruksegendomar, icke torde kunna undanröjas genom införandet av tvångsförvaltning genom syssloman eller möjlighet för jordbrukskommissionen att själv vidtaga för vanhävdens avhjälpande nödiga åtgärder torde vara uppenbart. Det synes även stötande att låta den för vanhävdens ansvarige, sedan vanhävdens avhjälpes genom det allmännas försorg, åter övertaga jordbruket. Ej heller torde det vara lämpligt att såsom i några yttranden föreslagits den vanhävdade egendomen skulle säljas genom överexekutors försorg. Mot en sådan lösning av problemet talar bland annat att det vid exekutiv auktion, särskilt å större egendomar, icke alltid är säkert att man erhåller ett anbud som något så när svarar mot egendomens värde. Risk föreligger även att egendomen skulle kunna inköpas av en bulvan för den som är ansvarig för vanhävdens avhjälpande. Tvångsinlösen till staten synes således vara den ur praktiska synpunkter bäst framkomliga vägen då det gäller att komma till rätta med fall av synnerligen grov vanhävd. Å andra sidan ingiver den nu

ifrågasatta lösningen av förevarande lagstiftningsfråga ur principiella synpunkter vissa betänkligheter. Med hänsyn till att lagstiftningen endast avses såsom ett provisorium, tillkommet för att råda bot på uppenbara missförhållanden, och då man kan utgå från att densamma kommer att användas med den största försiktighet och endast i fall av nyss angiven beskaffenhet finner jag mig kunna bortse från dessa principiella betänkligheter mot lagstiftningen.

Vad angår de förutsättningar under vilka tvångsinlösen av vanhävdad egendom bör kunna ske, kan jag i huvudsak biträda vad utredningsmännen föreslagit. För tvångsinlösen synes böra erfordras, att å den jordbruksegendom varom fråga är eller väsentlig del därav förekommer synnerligen grov vanhävd och att det i betraktande av vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl anses erforderligt att åtgärder till vanhävdens avhjälpan vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag. Anmärkningar mot det tillstånd, vari allenast någon av egendomens byggnader eller något av dess åkerskiften befinner sig, skola icke utgöra tillräcklig förutsättning för tvångsinlösen, utan synnerligen grov vanhävd skall föreligga i fråga om en större del av byggnadsbeståndet eller en mera väsentlig del av den odlade jorden eller i båda dessa hänseenden. I några yttranden har anmärkts, att tvångsinlösen icke borde få äga rum utan att dessförinnan förfarande enligt vanhävdslagen ägt rum och visat sig icke leda till åsyftat resultat. Jag anser det emellertid icke böra vara uteslutet, att ingripande skall kunna få ske utan att ett dylikt förfarande inletts eller fullföljts. Fall kunna förekomma då det med hänsyn till den för vanhävdens ansvariges ådagalagda oförmåga att sköta jordbruket eller bristande vilja förefaller meningslöst att börja med ett vitesföreläggande eller att fortsätta ett redan påbörjat vitesförfarande. Där tvångsinlösen kan komma att ifrågasättas, torde även, redan då fråga om tvångsinlösen väckes, ha förekommit att försök till rättelse gjorts med anlitande av vanhävdslagens regler. Då vanhävdens omfattning åberopas såsom grund för bedömandet om åtgärder böra vidtagas i annan ordning än i vanhävdslagen stadgas, torde vanhävdens absoluta omfattning böra vara avgörande. I fråga om mindre jordbruksegendomar bör således icke vanhävdens omfattning i och för sig kunna åberopas såsom skäl för tvångsinlösen. För att utmärka detta och i syfte att framhäva att ingripande i den föreslagna ordningen endast skall ske undantagsvis torde bedömandet om andra åtgärder skola vidtagas än i vanhävdslagen stadgas uttryckligen böra hänföras till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller andra särskilda skäl.

Avgörandet av frågor om tvångsinlösen torde böra anförtros åt Kungl. Maj:t i likhet med vad som gäller i fråga om medgivande till expropriation. Att såsom i några yttranden föreslagits frågor om tvångsinlösen skulle prövas och avgöras av domstol skulle icke stå i överensstämmelse med vanhävdslagen. Därtill kommer att ett domstolsförfarande skulle taga alltför lång tid i anspråk och därigenom minska åtgärdens effektivitet.

Även beträffande den omfattning ett beslut om tvångsinlösen må erhålla

finner jag mig kunna i huvudsak biträda vad utredningsmännen förordat. Ett dylikt beslut bör således kunna omfatta ej blott jordbruksjorden med nödiga byggnader jämte till egendomen hörande skogsmark utan även, där på grund av särskilda omständigheter anledning därtill kan anses föreligga, egendomen i övrigt.

Då jordbrukskommissionerna och länsstyrelserna ha att handlägga ärenden enligt vanhävdslagen, synes det böra ankomma på dem att taga initiativet till användandet av det ytterligare medel mot vanhävd, som tvångsinlösen innebär. I övrigt torde i huvudsaklig överensstämmelse med utredningsmännens förslag i avseende å förfarandet vid tvångsinlösen och vad därmed äger samband böra i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen den 12 maj 1917 om expropriation. Detta innebär bland annat att kronan för egendom som tvångsinlöses skall erlägga löseskilling motsvarande egendomens fulla värde. Det torde emellertid vara uppenbart att vid löseskillingens bestämmande egendomens vanhävddade tillstånd bör tagas i beaktande. Även i fråga om särskild rätt till den egendom som skall avstås böra expropriationslagens bestämmelser äga motsvarande tillämpning. Att tillbörlig hänsyn icke skulle komma att tagas till innehavare av dylik rätt torde ej behöva befaras.

De av mig sålunda förordade bestämmelserna om tvångsinlösen av vanhävdd jordbruksegendom synas böra träda i kraft omedelbart efter utfärdandet. Då spørsmålet om tvångsinlösen av dylik egendom enligt vad utredningsmännen uttalat kommer att göras till föremål för ytterligare övertåganden i samband med den fortsatta utredningen angående den nya lagstiftning om uppsikt å jordbruk, som är avsedd att träda i kraft den 1 juli 1947, torde bestämmelserna böra givas giltighet endast till och med den 30 juni 1947. Detta medför att fråga om tvångsinlösen ej må väckas hos Kungl. Maj:t efter sistnämnda dag. Har åter fråga om tvångsinlösen av viss egendom väckts hos Konungen före den 1 juli 1947 men icke slutbehandlats dessförinnan, böra bestämmelserna intill dess så skett äga giltighet beträffande den avsedda egendomen även efter den 30 juni 1947.

Bestämmelserna om tvångsinlösen av vanhävdd jordbruksegendom torde böra upptagas i en särskild lag. Som denna är avsedd att vara ett komplement till 1942 års vanhävdslag, torde i sistnämnda lag böra intagas en hänvisning till den föreslagna lagen. — — —

Uppenbart är att en lagstiftning av nu förordad art kommer att medföra kostnader för staten, då fråga blir om inlösen av egendom. Emellertid anser jag att statsmakterna böra ikläda sig dessa kostnader med hänsyn till de skäl som legat till grund för lagstiftningen. För närvarande synas icke böra äskas några medel för ändamålet. Jag torde emellertid framdeles, sedan medelsbehovet bättre kunnat överblickas, få återkomma till denna fråga.»

Lagrådet hemställde om sådan ändring av förslaget till lag om tvångsinlösen av vanhävdd jordbruksegendom, att förordnande om inlösen komme att avse egendomen i dess helhet eller, om särskilda omständigheter föranledde

därtill, del av egendomen. Emot förslaget om viss ändring av vanhävdslagen framställde lagrådet en anmärkning av formell art.

Föredragande departementschefen har biträtt de av lagrådet föreslagna ändringarna.

Utskottet.

I propositionen ha enligt utskottets mening anförts fullgiltiga skäl för genomförandet av större möjligheter för det allmänna än nuvarande vanhävdslag erbjuder att ingripa i det fall att jordbruksegendom utsättes för vanhävd av synnerligen grov beskaffenhet. Utskottet delar föredragande departementschefens uppfattning, att den ur olika synpunkter lämpligaste utvägen att nu tillgodose ifrågavarande önskemål är att införa en lagstiftning, varigenom jordbruksegendom i dylikt fall må kunna tvångsinlösas till staten.

Enligt 2 § i det framlagda förslaget till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom skola i avseende å inlösen enligt lagen i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i expropriationslagen. En tillämpning av dessa bestämmelser föranleder emellertid till att jordbruksegendom, som tvångsinlöses jämlikt den föreslagna lagen, tidigast kan tillträdas av kronan då rättens utslag i expropriationsmålet meddelats. Att den från vilken egendomen tvångsinlöses får behålla egendomen i sin besittning kanske avsevärd tid efter det beslutet om tvångsinlösen meddelats kan uppenbarligen medföra otillfredsställande resultat. Utskottet föreslår därför, att i lagförslaget införes en bestämmelse att Konungen, om särskilda skäl därtill äro, i samband med beslut om inlösen äger förordna att egendomen eller del därav må tagas i besittning, sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats. Om sådant förordnande meddelas, kommer markägaren således att få frånträda marken innan expropriationsersättningen fastställts och utbetalats till honom. Utskottet förutsätter, att Kungl. Maj:t, därest nämnda förhållande kommer att föranleda avsevärd olägenhet för jordägaren, utan avvaktan på fastställandet av expropriationsersättningen, till markägaren låter utbetala en skälig del av ett belopp motsvarande den ersättning som kan beräknas komma att fastställas. Vid bestämmandet av denna del bör tydligen hänsyn tagas bland annat till att de som i fastigheten ha inteckning för fordran åtnjuta förmånsrätt till expropriationsersättningen.

Den i 2 § förslaget till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom gjorda hänvisningen till de allmänna bestämmelserna i expropriationslagen innebär bland annat, att innehavare av särskild rätt till egendom som löses blir pliktig att avstå rättigheten, om kronan ej medgiver att rättigheten må lämnas orubbad.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen, med förklaring att riksdagen funnit viss ändring böra vidtagas i det genom propositionen framlagda förslaget till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom, måtte för sin del antaga följande förslag till

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

1) Lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Förekommer å jordbruksegendom synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden eller för jordbruket nödiga byggnader och finnes med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk, må Konungen förordna att egendomen eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av egendomen skall mot lösen avstås till kronan.

2 §.

Fråga om inlösen enligt 1 § må väckas av vederbörande jordbrukskommission eller länsstyrelse. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande.

I övrigt skola i avseende å inlösen i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen om expropriation.

I övrigt skola i avseende å inlösen i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen om expropriation; dock äge Konungen, om särskilda skäl äro därtill, i samband med beslut om inlösen förordna att egendomen eller del därav må tagas i besittning, sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling och skall äga giltighet till och med den 30 juni 1947; dock skall lagen tillämpas även efter nämnda dag i avseende å fråga om inlösen, som väckts hos Konungen före den 1 juli 1947.

2) Lag**angående ändrad lydelse av 15 § lagen den 30 juni 1942 (nr 515)
om åtgärder mot vanhävd av jordbruk.**

Härigenom förordnas, att 15 § lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

15 §.

Vad i — — — tillhör kronan.

Angående tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom är särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Stockholm den 21 mars 1946.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling ha närvarit

från första kammaren, herrar *Norman, Holmbäck, Löfvander, Hage, Björkman, Sten, Hagman* och *Nerman*;

från andra kammaren: herrar *Hellbacken, Ryberg, Hermansson, Andersson* i Gisselås, *Lundberg, Andersson* i Alfredshem och *Jacobsson* i Igelsbo.
